

Jolanta VOGT-HAJDER

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zmiany poziomu dzietności w Polsce w świetle Programu Rodzina 500 plus w latach 2015–2017

Streszczenie: Polska w XXI wieku notuje jeden z najniższych wskaźników dzietności w UE. Udział wydatków na politykę wspierającą rodzinę w stosunku do PKB lokował Polskę na ostatnich miejscach w rankingu wśród państw UE.

Jedną z podstawowych przesłanek wprowadzenia przez rząd Programu Rodzina 500 Plus było odwrócenie negatywnego trendu demograficznego. Zaprezentowana analiza danych statystycznych i przeprowadzone obliczenia pozwoliły stwierdzić, że Program spowodował odwrócenie negatywnego trendu, zwiększając poziom dzietności. Zauważono jednak, że skala wzrostu dzietności jest zbyt niska by w najbliższym czasie zbliżyć poziom wskaźnika do wartości 2,1 gwarantującej zastępowalność pokoleń.

Słowa kluczowe: polityka rodzinna, demografia, dzietność, 500 plus

Wstęp

Celem artykułu jest próba oceny efektywności Programu Rodzina 500 plus w latach 2015–2017.

Dla realizacji celu pracy sformułowałam następujące pytania badawcze: Czy badany Program spowodował odwrócenie trendu demograficznego? W jakiej grupie wiekowej wśród kobiet zanotowano najwyższą efektywność Programu? Czy wykształcenie matek ma wpływ na zmiany poziomu dzietności pod wpływem Programu? Jak kształtuje się struktura terytorialna efektywności badanego Programu?

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano ujęcie ilościowe, jako technikę badawczą¹ (Baucker, 2016).

Analiza, w szczególności zastanych danych statystycznych, wymagała selektywnego podejścia do ich merytorycznej zawartości. Przeprowa-

¹ Różnica pomiędzy technikami i metodami badawczymi jest nieostra, w związku z tym, przez niektórych nazywane są metodą badawczą.

dzenie wieloaspektowej analizy pozwoliło na konsekwentne dążenie do najbardziej rzetelnej realizacji zasadniczego celu badawczego i wypracowanie możliwie zobiektywizowanych wniosków syntetyzujących o walorze uniwersalnym, jak również na sformułowanie licznych wniosków szczegółowych.

Przesłanki wprowadzenia Programu Rodzina 500 plus

Proces starzenia się społeczeństwa w krajach UE wydaje się trudny do zatrzymania. Prognozuje się, że w roku 2030, wiek aż 23,5% Europejczyków przekroczy 65 lat. Przewidywania te opierają się na obecnym wskaźniku dzietności, długości trwania życia i dynamiki migracji (Gianakouris, 2010). Wzrost liczebności mieszkańców Unii Europejskiej wynika przede wszystkim ze wzrostu udziału starszych obywateli w ogólnej populacji, co jest rezultatem wydłużenia życia i rosnącego udziału imigracji. Również prognozy w tym zakresie wynikają z tych samych przesłanek. Niski wskaźnik dzietności w państwach Unii stanowi zaś główną przyczynę tzw. starzenia się społeczeństwa, a zmniejszający się wskaźnik dzietności² potwierdza kształtujący się w taki sposób trend. Poziom wskaźnika dzietności dla państw europejskich spadł z 2,1 w latach 70. XX w. do 1,6 w 2009 r. (Eurostat, 2011). Wskaźnik w wysokości 2,1 gwarantował zastępowalność pokoleń³, natomiast niższy jego poziom (nie uwzględniając imigracji) oznacza spadek liczby ludności. Jedynie około 25% Europejczyków mieszka w państwach, gdzie notuje się przyrost naturalny pozwalający na zastępowalność pokoleń, natomiast, aż 75% populacji Europy żyje w krajach, w których starzenie się społeczeństwa jest powiązane ze zmniejszaniem populacji. Proces ten jest niekorzystny z punktu widzenia poziomu współczynnika aktywności zawodowej. Brak równowagi kształtowania się tego wskaźnika stanowi ważną przyczynę zakłóceń w funkcjonowaniu systemów opieki społecznej, gdyż proporcje liczby beneficjentów systemu i liczby płatników na rzecz systemu stają się wysoce zachwiane. Może to stanowić główny determinant niewydolności systemów społecznych w poszczególnych państwach (Eurostat 2018).

² Wskaźnik dzietności (poziom płodności) – współczynnik określający liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15–49 lat), za: BDL GUS 2018.

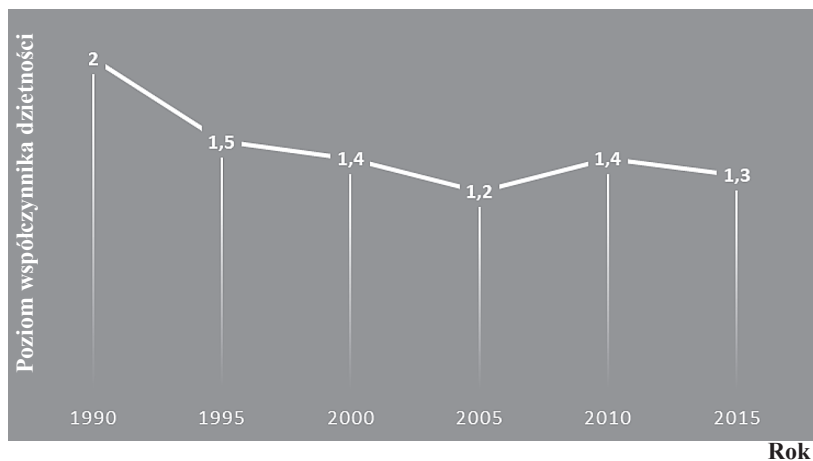
³ Oznacza, że utrzymywany jest demograficzny stan constans, to znaczy statystycznie, każda para dorosłych osób posiada 2 dzieci.

Starzenie się społeczeństwa powoduje, z jednej strony, większe wydatki na wypłaty rent i emerytur, z drugiej zaś, implikuje wyższe wydatki na politykę ochrony zdrowia, opiekę nad osobami starszymi, przy jednoczesnym zredukowaniu liczby płacących składki ubezpieczeniowe. Dodać należy, że oczekiwania społeczne w zakresie zabezpieczenia społecznego i świadczeń z nim związanych kształtują się na przynajmniej niezmiennym poziomie, wskazuje się nawet, że przybierają tendencję wzrostową. Powoduje to, że proces starzenia się społeczeństwa staje się kwestią społeczną implikującą poważne wyzwania polityczne. W świetle kryzysu gospodarczego z lat 2008–2009 i wzrostu zadłużenia publicznego, nawet najbogatsze państwa znalazły się pod presją rosnących obciążeń wydatkami na cele związane z zabezpieczeniem społecznym.

Dynamiczne (regresywne) zmiany w strukturze ludności UE wpływają na gospodarkę, a w szczególności na sytuację na rynkach pracy. Przewiduje się, że spadkowi ulegnie roczna, średnia stopa wzrostu produktu krajowego brutto, co wpłynie na poziom życia. Obniżone, przeciętne tempo wzrostu PKB może już nie wystarczać na utrzymanie poziomu stopy życiowej na skutek rosnącej liczby beneficjentów systemu zabezpieczenia społecznego.

Sytuacja demograficzna w Polsce kształtuje się podobnie niekorzystnie, jak w większości państw UE (Szczepaniak, 2011).

Wykres 1. Dynamika współczynnika dzietności w Polsce w latach 1990–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 20.10.2018.

Skala regresu demograficznego należy do najwyższych, gdyż współczynnik dzietności w Polsce od pewnego czasu należy do najniższych. Jest to związane z negatywnym, społecznym wpływem procesu transformacji systemowej, który wywołał masowe bezrobocie (ponad 20%) oraz nadmierny poziom polaryzacji dochodowej.

Tak kształtujący się trend w zakresie wskaźnika dzietności oraz skrajnie niskie wydatki na politykę prorodzinną, które notowane są w Polsce, stworzyły przestrzeń i potrzebę dla zdecydowanych zmian w zakresie polityki wspierającej rodziny. Przykład emigracji Polaków do Wielkiej Brytanii wskazuje, że właściwa polityka rodzinna może skutecznie zwiększać poziom dzietności (Arak, 2014).

Tabela 1

Dynamika udziału wydatków na politykę rodzinną w PKB (%)

Państwo	2000	2008	2009	2013	Dynamika 2000–2013 (p. p.)	
1	2	3	4	5	6	7
W. Brytania	2,56	3,49	3,83	3,80	Izrael	0,4
Dania	3,40	3,62	3,96	3,66	Łotwa	0,32
Szwecja	2,81	3,33	3,54	3,64	Meksyk	0,24
Islandia	2,15	3,53	3,73	3,63	Słowenia	0,17
Luksemburg	2,96	4,11	4,17	3,61	Australia	0,16
Irlandia	1,97	3,31	3,88	3,29	Austria	0,16
Finlandia	2,93	2,79	3,14	3,21	Stany Zjednoczone	0,1
Norwegia	3,00	2,66	3,10	3,02	Węgry	0,04
Węgry	3,00	3,27	3,42	2,96	Holandia	0,03
Francja	2,93	2,79	2,94	2,91	Francja	0,01
Belgia	2,45	2,66	2,83	2,86	Norwegia	-0,03
Nowa Zelandia	2,71	3,20	3,43	2,77	Nowa Zelandia	-0,05
Australia	2,91	3,30	2,70	2,74	Polska*	-0,06
Austria	2,73	2,58	2,79	2,57	Słowacja	-0,09
Czechy	1,78	2,30	2,42	2,22	Niemcy	-0,12
Niemcy	2,05	1,88	2,15	2,17	Szwajcaria	-0,19
OECD – ogólnie	1,83	2,07	2,26	2,14	Portugalia	-0,23
Słowacja	1,97	1,69	1,98	2,06	Turcja	-0,23
Izrael	2,41	1,84	1,93	2,01	Estonia	-0,25
Estonia	1,75	2,12	2,56	2,00	Włochy	-0,26
Słowenia	2,13	1,75	2,06	1,96	Dania	-0,26
Szwajcaria	1,37	1,35	1,45	1,56	Finlandia	-0,27
Włochy	1,16	1,36	1,50	1,42	Grecja*	-0,31
Chile	0,70	1,15	1,68	1,42	OECD – ogólnie	-0,31
Holandia	1,38	1,46	1,58	1,35	Kanada	-0,32

1	2	3	4	5	6	7
Hiszpania	0,95	1,32	1,47	1,33	Hiszpania	-0,39
Grecja*	0,98	1,16	1,39	1,28	Belgia	-0,41
Japonia	0,64	0,88	0,96	1,26	Czechy	-0,44
Polska*	1,18	1,26	1,30	1,24	Japonia	-0,62
Kanada	0,89	1,22	1,31	1,21	Luksemburg	-0,66
Portugalia	0,97	1,24	1,45	1,20	Chile	-0,72
Łotwa	1,49	1,31	1,72	1,17	Szwecja	-0,83
Korea	0,11	0,57	0,68	1,13	Korea	-1,02
Stany Zjednoczone	0,79	0,70	0,74	0,69	W. Brytania	-1,25
Turcja	0,21	0,31	0,36	0,44	Irlandia	-1,32
Meksyk	0,64	1,09	1,07	0,40	Islandia	-1,48

* 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.oecd.org/>, 9.10.2018.

Zważywszy na tak niekorzystnie rysujący się wskaźnik dzietności, odbiegający znacząco od poziomu zastępowalności pokoleń oraz bardzo niski na tle państw OECD, udział wydatków na politykę rodziną w Polsce, konieczne stało się podjęcie działań, które dawałyby szansę na odwrócenie negatywnego trendu. Jest to tym bardziej ważne, że mniejsza liczba ludności, która może wchodzić na rynek pracy w powiązaniu z starzeniem się społeczeństwa jest bardzo niebezpieczna dla stabilności finansów państwa.

W związku z tym, obserwowany negatywny trend demograficzny ma z jednej strony niekorzystny wpływ na możliwości rozwoju gospodarczego. Z drugiej zaś strony jednak, powolne tempo konwergencji polskiej gospodarki do poziomu rozwoju najbogatszych państw UE implikuje trudności socjalne rodzin, w tym w szczególności wielodzietnych. Niekorzystna struktura rozwoju gospodarczego w Polsce oparta na mało innowacyjnym przemyśle i relatywnie zacofanym rolnictwie, w powiązaniu z regresem demograficznym, wywołuje bariery wzrostu gospodarki, rozwoju rynku pracy, a w szczególności wzrostu wynagrodzeń. W konsekwencji, niekorzystna ekonomicznie sytuacja polskich rodzin nie sprzyjała zwiększaniu dzietności.

Zjawisko starzenia się społeczeństwa i jego implikacje zostały szybko zdiagnozowane i zdefiniowane przez większość państw europejskich i doprowadziły do wprowadzenia rozwiązań, mających zachęcać do zawierania związków małżeńskich, a w konsekwencji zwiększania się liczby urodzeń.

W Polsce jednak, polityka prorodzinna miała charakter pozorancki, przewidujący niewielkie ułatwienia dla rodzin. Reformy sprzed 2016 roku nie oferowały żadnego powszechnego, realnie odczuwalnego programu wsparcia rodziny i w związku z tym nie były w stanie odwrócić skrajnie niekorzystnego trendu. W konsekwencji od początku XXI wieku liczba urodzeń wynosiła mniej więcej 370 tys. rocznie (GUS 2018). Szczyt nastąpił w 2010 roku, gdy przekroczone 410 tys. urodzeń (GUS, 2018). Zdecydowały o tym głównie dwa czynniki. Z jednej strony w wiek najbardziej sprzyjający prokreacji weszło pokolenie z boomu demograficznego końca lat siedemdziesiątych i początku osiemdziesiątych. Z drugiej strony, wskaźniki rozwoju gospodarki, mimo światowego kryzysu, były korzystne. Potężne transfery finansowe z UE, wspierały rozwój gospodarczy, a inwestycje generowały nowe miejsca pracy, co poprawiało stabilizację bytową rodzin i przyczyniało się do podejmowania decyzji o chęci posiadania dzieci. Rok 2010 był ostatnim, kiedy liczba urodzonych dzieci przekroczyła 400 tysięcy. Od 2011 notowano już tylko spadek (GUS, 2018).

Prorodzinne ulgi podatkowe wprowadzone w 2007 roku (*Ulgi...*, 2016) były jedynie namiastką działań mających pomóc rodzinom w wychowywaniu dzieci, a i tak ograniczono ich dostęp nawet dla bardziej zamożnych rodzin posiadających jedno dziecko.

Dopiero w roku 2016 został wprowadzony pierwszy instrument porównywalny z rozwiązaniami dostępnymi w innych krajach UE, mający zrewolucjonizować politykę prorodzinną w Polsce. Propozycję wdrożenia nowego, powszechnego świadczenia na rzecz rodziny z tytułu posiadania dzieci sformułowała w swym programie formacja Prawo i Sprawiedliwość⁴. W programie wyborczym z 2015 roku można było znaleźć zapis o planach wprowadzenia nowego powszechnego programu socjalnego. Motywowano to tym, że Polska posiada jeden z najniższych wskaźników dzietności wśród państw UE i znajduje się znacząco poniżej granicy zastępowalności pokoleń. Przyjęto założenie, że dla odwrócenia niekorzystnego trendu demograficznego, konieczne jest wsparcie rodzin z dziećmi, a w szczególności rodzin wielodzietnych. Przewidziano comiesięczny dodatek rodzinny w kwocie 500 PLN na każde drugie, trzecie i kolejne dzieci w rodzinie. Dodatek miał przysługiwać na każde wychowywane dziecko do 18 roku życia. Tak więc, rodzina z dwójką dzieci miała otrzy-

⁴ Prawo i Sprawiedliwość wystartowało w Wyborach Parlamentarnych do Sejmu i Senatu 25 października 2015 r. w koalicyjnej formacji, jako Zjednoczona Prawica (w skład, której obok PiS weszły następujące ugrupowania: Solidarna Polska, Polska Razem, Prawica Rzeczypospolitej, Ruch Katolicko-Narodowy, Stronnictwo „Piast”).

mać 500 PLN, z trójką dzieci 1000 PLN. Zasada ta odnosić się miała do każdego kolejnego dziecka i dotyczyć również rodziców samotnie wychowujących dzieci. Dodatek miał mieć charakter powszechny, z wyjątkiem rodzin przekraczających określony próg dochodowy⁵. Zaplanowano też, że rodziny o niskich dochodach (poniżej progu, który miała określać ustawa)⁶ miały otrzymać świadczenie już na pierwsze dziecko (Program, 2014). Tak przełomowy, bardzo kontrowersyjny program, poddawany zdecydowanej krytyce przez ugrupowania konkurencyjne, jako obietnica wyborcza bez pokrycia, program nierealny i zbyt kosztowny, a mimo to wprowadzony został niemal w całości (nie ograniczono jedynie dostępu do dodatków dla najbogatszych rodzin, co zbliżyło go charakterem do „Bezwarunkowego dochodu podstawowego”⁷).

Program rzeczywiście generował ogromne koszty dla budżetu państwa. W roku 2016 całościowy koszt stanowił 17 mld PLN (9 miesięczny okres funkcjonowania). Natomiast, od 2017 roku, koszt oscyluje wokół 23 mld PLN (*Rodzina*, 2016). Mimo takiego ciężaru finansowego, deficyt budżetowy nie uległ zwiększeniu (jak zapowiadała opozycja), a nawet wyraźnie został ograniczony. Nie można stwierdzić, że była to bezpośrednia zasługa Programu Rodzina 500 plus, gdyż redukcja deficytu wynikała przede wszystkim z korzystnej koniunktury gospodarczej oraz innych istotnych okoliczności np. poprawy ściągalności podatków (Ministerstwo..., 2018). Można jednak zauważyć, że pośrednio, bez wątplenia program ten wpłynął na wzrost konsumpcji, w szczególności wśród rodzin wielodzietnych. To z kolei, korzystnie wpływa na stabilizację sytuacji budżetowej i na przyspieszenie wzrostu PKB.

Efekty wprowadzenia programu

W dzisiejszych czasach, w dążeniu do konwergencji wobec konsumpcyjnych możliwości społeczeństw zachodnich, wysokie koszty wychowania

⁵ W Programie PiS nie określono poziomu progu dochodowego.

⁶ W Programie PiS próg dochodowy nie został określony, a w ustawie przyjęto kryterium 800 PLN netto na osobę w rodzinie lub 1200 PLN netto na osobę w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym (*Rodzina*, 2016).

⁷ Bezwarunkowy dochód podstawowy – społeczno-polityczny model finansów publicznych zakładający, że każdy obywatel, niezależnie od swojej sytuacji materialnej, otrzymuje od państwa jednakową, określoną ustawowo, kwotę pieniędzy, za którą nie jest wymagane jakiegokolwiek świadczenie wzajemne. Szerzej o tym: <http://dochodpodstawowy.pl/>, 20.10.2018.

dzieci, stanowią jeden z kluczowych aspektów w podejmowania decyzji o powiększeniu rodziny. Wprowadzony Program Rodzina 500+ miał spowodować, że podjęcie pozytywnej decyzji o chęci posiadania dzieci będzie łatwiejsze, gdyż do budżetu domowego można doliczyć gwarantowane dodatkowe 500 PLN miesięcznie na każde dziecko.

Tabela 2
Zmiany poziomu wskaźnika dzietności w województwach w latach 2015–2017

Województwo	Wskaźnik dzietności*			
	2015	2016	2017	dynamika w latach 2015–2017
Pomorskie	1,412	1,506	1,625	0,213
Wielkopolskie	1,384	1,466	1,579	0,195
Warmińsko-mazurskie	1,228	1,284	1,412	0,184
Lubuskie	1,253	1,326	1,430	0,177
Podlaskie	1,226	1,303	1,401	0,175
Podkarpackie	1,199	1,254	1,372	0,173
Małopolskie	1,320	1,397	1,486	0,166
Śląskie	1,258	1,323	1,424	0,166
Polska	1,289	1,357	1,453	0,164
Opolskie	1,124	1,201	1,288	0,164
Kujawsko-pomorskie	1,249	1,318	1,411	0,162
Mazowieckie	1,409	1,482	1,570	0,161
Dolnośląskie	1,206	1,286	1,361	0,155
Zachodniopomorskie	1,218	1,296	1,372	0,154
Łódzkie	1,260	1,324	1,409	0,149
Lubelskie	1,257	1,271	1,372	0,115
Świętokrzyskie	1,181	1,203	1,258	0,077

* Współczynnik dzietności oznacza liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłyby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie; współczynnik reprodukcji brutto przedstawia liczbę córek urodzonych przeciętnie przez kobietę przy założeniu, że kobieta w wieku rozrodczym będzie rodzic z częstotliwością, jaką charakteryzują się wszystkie kobiety rodzące w roku, dla którego oblicza się współczynnik reprodukcji (niezmiennie współczynniki płodności). Wskaźniki odnoszące się do liczby i struktury ludności (płeć, grupy wieku) od 2010 roku zostały przeliczone zgodnie z bilansem przygotowanym w oparciu o wyniki NSP 2011, BDL GUS, 2018.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 10.11.2018.

Na podstawie zestawienia zawartego w tabeli 2 można sądzić, iż prawdopodobnie pod wpływem wprowadzonego świadczenia 500 plus,

wskaźnik dzietności w Polsce ogółem w latach 2015–2017 wzrósł o 0,16 punktu z 1,29 do 1,45. Najbardziej korzystne zmiany zanotowano w tym czasie w województwie pomorskim (wzrost o 0,21 punktu), w którym osiągnięto najwyższy w Polsce wskaźnik dzietności na poziomie 1,63. Bardzo wysoką dynamikę wzrostu wskaźnika dzietności odnotowano również jeszcze w województwach wielkopolskim i warmińsko-mazurskim. Przy czym, akurat w warmińsko-mazurskim, mimo wysokiego poziomu wzrostu badanego wskaźnika, nadal kształtuje się on na poziomie niższym; niż w Polsce ogółem. Trzecie miejsce w Polsce, pod względem poziomu wskaźnika dzietności zajmuje województwo mazowieckie, choć w tym przypadku dynamika wzrostu była niższa i z porównywalnego poziomu wskaźnika z notowanym w województwie pomorskim w 2015 roku prokreacyjna pozycja mazowszan ustąpiła miejsca mieszkańcom wielkopolski.

Najniższą dynamiką wzrostu poziomu wskaźnika dzietności cechuje się województwo świętokrzyskie, gdzie wzrost zanotowano na niemal niezauważalnym poziomie 0,08 punktu.

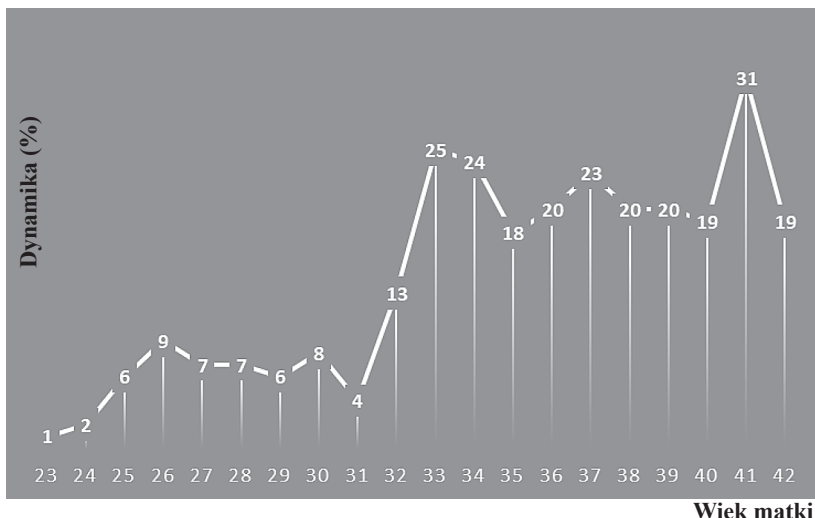
Warto zauważyć, że zarówno najwyższe poziomy wskaźników, jak i dynamika wzrostu notowana jest w województwach należących do najlepiej rozwiniętych gospodarczo. Można sądzić zatem, że to poziom rozwoju oraz sytuacja na rynku pracy jest głównym stymulatorem dzietności w Polsce. Tym niemniej jednak, najwyższa dynamika wskaźnika w tych województwach może sugerować, że dodatkowy zastrzyk finansowy dla rodzin podnosi skłonność do posiadania większej liczby dzieci. Wniosek ten potwierdza także pozycja województwa świętokrzyskiego, które należy do najuboższych. To z kolei dowodzi, że sam Program Rodzina 500 plus bez korzystnej sytuacji na rynku pracy nie jest w stanie skutecznie stymulować zwiększenia dzietności. Dodać należy jednak, że na zniżenie wskaźnika dzietności w województwie świętokrzyskim wpływa również to, że notuje ono najbardziej ujemne wskaźniki migracji ludnościowych, w tym w szczególności ludzi młodych (w grupach wiekowych, gdzie liczba urodzeń należy do najwyższych). Aspekt ten w części z pewnością zniekształca analizowany obraz w oparciu o omawiane dane.

Wprawdzie zmiany trendów demograficznych lepiej obrazują wskaźniki dzietności, to liczba urodzeń pozwala na formułowanie wniosków uwzględniających grupy wiekowe rodziców, kolejność rodzonych dzieci, czy poziom wykształcenia.

Uwzględniając wiek matek, w latach 2015–2017, w grupie do 22 roku życia, należy podkreślić, że liczba urodzonych dzieci uległa zmniejszeniu

(por. Szukalski, 2015). Dopiero wśród 23-latek i starszych, liczba urodzeń w badanym okresie wzrastała (wykres 2).

Wykres 2. Dynamika liczby urodzeń w latach 2015–2017, a wiek matki (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tabela>, 30.10.2018.

Największą dynamikę wzrostu w grupie do 42 roku życia zanotowały 41-latki, jednak w tym przypadku, bazowa liczba urodzeń jest relatywnie niewielka, co nie pozwala na formułowanie uogólniających wniosków. Spośród grup o najwyższej licznie urodzeń (25–34 lat) największy wzrost liczby urodzeń zanotowały 33 i 34-latki odpowiednio o 25% i 24%. Około 20% wzrost liczby urodzeń zanotowały też starsze matki. Wśród kobiet do 31 roku wzrost był niski, jedynie jednocyfrowy. Dodać należy, że liczba kobiet w wieku 25–29 w latach 2015–2017 spadła o 5,35%. W starszej grupie 30–34 lat zanotowano również spadek liczby kobiet o 3,37%. Zatem, obserwowanej dynamiki wzrostu urodzeń nie można uzasadnić odmiennym tempem zmian liczby potencjalnych matek w obu badanych grupach wiekowych.

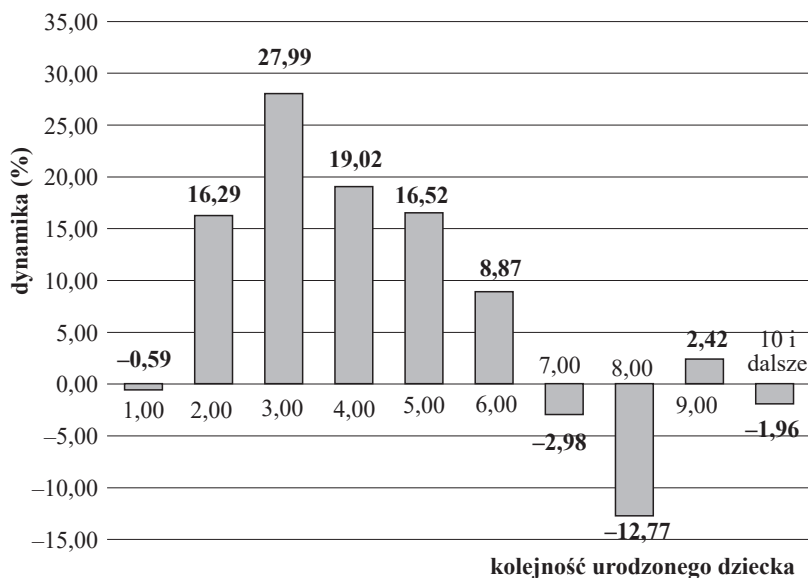
W świetle powyższego, należy stwierdzić, że Program Rodzina 500 plus nie przyczynił się do wzrostu urodzeń w grupie wiekowej kobiet do 22 roku życia. Wynika to z pewnością z faktu, że wśród młodszej grupy kobiet świadome macierzyństwo należy do rzadkości. Wydłużanie

czasu nauki i chęć uzyskania stabilnej pozycji na rynku pracy powoduje przesunięcie największej liczby urodzeń na grupy wiekowe 25–34 lat. Powyższe zestawienie wskazuje jednak, że nawet wśród kobiet w wieku 25–31 liczba urodzeń wzrosła nieznacznie. Uwzględniając spadek liczby kobiet w tej grupie wiekowej, realny wzrost liczby urodzeń, stymulowany analizowanym Programem można szacować na 9–14%.

Biorąc pod uwagę spadek liczebności roczników 30–34, można stwierdzić, że realny wzrost liczby urodzeń wśród 33 i 34-latek zbliża się do 30%, co stanowi już wysokie tempo wzrostu. Gdyby taką dynamikę udało się uzyskać wśród wszystkich roczników w grupie 25–34, to wówczas z całą pewnością udałoby się wyraźnie odwrócić niekorzystny trend demograficzny, prowadząc do osiągnięcia wskaźników dzietności powyżej poziomu zastępowalności pokoleń, czyli 2,1.

Ważnych wniosków dostarczają także wykresy 3, 4, 5, które ukazują dynamikę wzrostu urodzeń w latach 2015–2017 z uwzględnieniem kolejności rodzonych dzieci.

Wykres 3. Dynamika urodzeń żywych w latach 2015–2017 (kolejność urodzeń) (%)

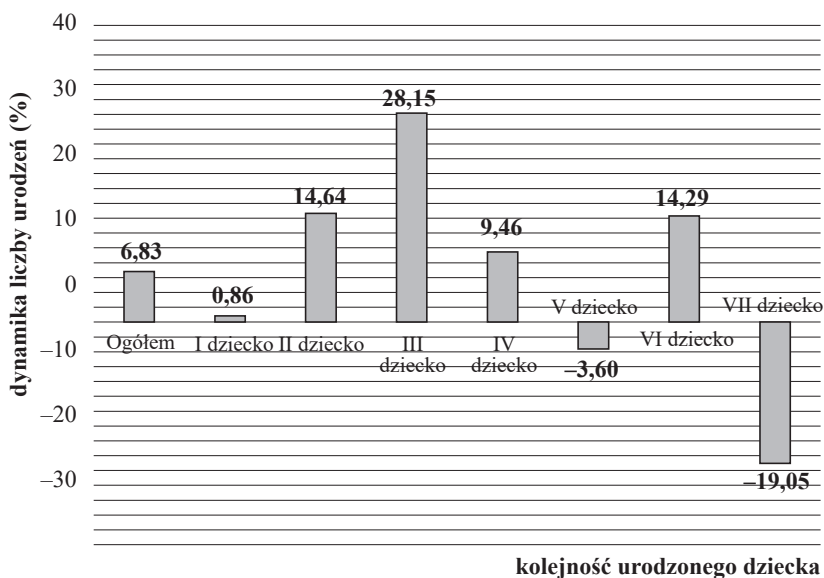

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 20.10.2018.

Wykres 3 wskazuje, że osiągnięto najwyższy wzrost urodzeń dzieci, urodzonych jako trzecie przez daną matkę (o 27,99%). Wyraźny, blisko 20% przyrost urodzeń zanotowano w przypadku urodzeń czwartego dziecka przez daną matkę, a ponad 16% wzrostu w grupie dzieci rodzących się, jako drugie i piąte. Zupełny brak związku z wprowadzonym świadczeniem 500 plus odnotowano w przypadku liczby pierwotnych dzieci. Minimalny spadek liczby w tym przypadku, neutralizuje spadek liczby kobiet wśród najczęściej rodzących pierwsze dzieci.

Powyższe wyniki wskazują, że program, który miał na celu przede wszystkim zwiększenie liczby urodzeń drugich i kolejnych dzieci przez jedną matkę, spełnił pokładane w nim oczekiwania. Można sądzić też, że ograniczenia dochodowe w przyznawaniu świadczenia na pierwsze dziecko, wpłynęły na to, że nie zanotowano wzrostu liczby pierwszych urodzeń przez daną matkę. Trudno też określić, czy ewentualne rozszerzenie programu na dzieci urodzone, jako pierwsze w rodzinie, bez względu na dochody również zwiększyłoby dzietność w tej kategorii.

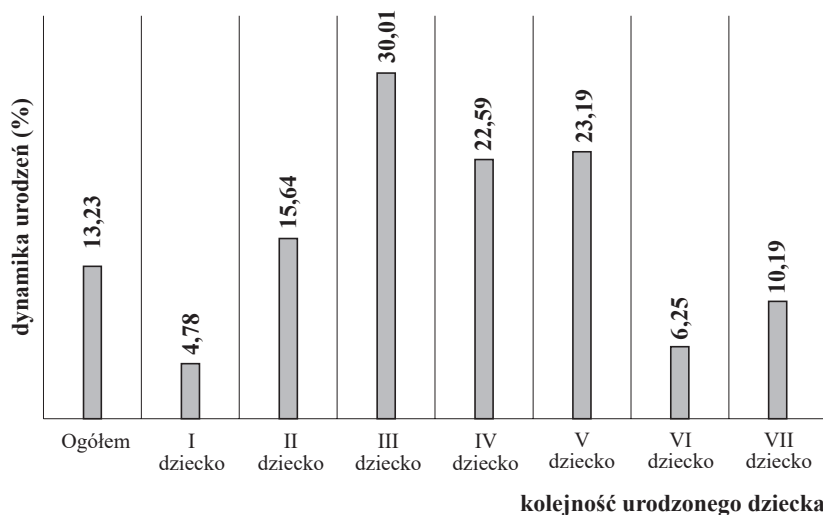
Wykres 4. Dynamika liczby urodzeń w latach 2015–2017 wśród matek w wieku 25–29 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 20.10.2018.

Potwierdzeniem powyższych wniosków są dane zaprezentowane na wykresie 4 i 5, gdzie uwzględniono kolejność urodzonego dziecka w grupach wiekowych najczęściej rodzących matek (25–29 i 30–34). W grupie 25–29 liczba urodzonych dzieci, jako trzecich wzrosła aż o ponad 28%, a w grupie wiekowej 30–34 lat wzrost urodzeń trzecich dzieci przekroczył nawet 30%. Uwzględniając przy tym, spadek liczby kobiet w tych grupach wiekowych, realna liczba rodzonych, trzecich w kolejności dzieci przez jedną matkę wzrosła o 1/3. Trudno w tym miejscu mówić o przypadku, czy pozornym związku z badanym programem.

Wykres 5. Dynamika urodzeń w latach 2015–2017 wśród matek w wieku 30–34 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 20.10.2018.

Wnioski końcowe

Podsumowując pierwsze lata od wprowadzenia Programu Rodzina 500 plus, trudno jest jeszcze sformułować jednoznaczne wnioski. Zanotowany w 2016 i 2017 roku wzrost liczby urodzeń doprowadził do niewielkiego jeszcze przyrostu wskaźnika dzietności. Udało się odwrócić niekorzystny spadkowy trend demografii, ale wydaje się, że osiągnięcie

poziomu prostej zastępowalności pokoleń (2,1) jest jeszcze celem bardzo odległym i mało realnym (podkreślić należy, że taki wskaźnik nie jest dzisiaj osiągalny w żadnym państwie Unii Europejskiej).

Uwzględniając zmiany struktury urodzeń, można zauważyć już zdecydowane, korzystne zmiany w niektórych kategoriach. Zaletą Programu jest przede wszystkim ok. 30-procentowy wzrost liczby urodzeń dzieci rodzonych, jako trzecie przez daną matkę, a także wysokie wzrosty urodzeń dzieci rodzonych jako drugie, czwarte i piąte. Pozytywnym efektem jest także wyraźny wzrost urodzeń wśród rodziców z wyższym wykształceniem i jednocześnie niezauważalne zmiany wśród tych, nisko wykształconych (BDL, 2018). Stanowi to zaprzeczenie często formułowanym argumentom przeciwników programu, którzy wskazują, że dzietność wzrośnie jedynie wśród nisko wykształconych, gdzie najwyższy udział mają patologiczne rodziny.

W roku 2018 dynamika wzrostu urodzeń utrzymuje się, choć tempo jest małe. Można zatem stwierdzić, że analizowany Program przynosi spodziewane efekty, co napawa pewnym optymizmem. Oznacza to jednocześnie, że wprowadzona zmiana w polityce rodzinnej, to krok we właściwym kierunku, który jednak wymaga wsparcia szeregiem innych instrumentów, które mogłyby zdynamizować wzrost liczby urodzeń. Wśród nich, można zaproponować rozwiązania znane z innych państw europejskich takie, jak: wprowadzenie nieodpłatnej opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym (żłobki, przedszkola), zapewnienie nieodpłatnych posiłków w szkołach czy bezpłatnych lekarstw.

Bibliografia

- Arak P., *Sklonność Polek w Wielkiej Brytanii do posiadania potomstwa*, „Polityka Społeczna”, nr 8.
- Baucker R. i in. (2016), *Metodologia badań politologicznych*, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Toruń.
- BDL GUS (2018), <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>, 20.10.2018.
- Eurostat (2011), *Migrants in Europe: A statistical portrait of the first and second generation*, Eurostat Statystyka, Urząd publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.
- Eurostat (2018), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing/pl, 12.10.2018.
- Giannakouris K. (2010), *Regional population projections EUROPOP 2008*, Eurostat Statistics in focus, 1.

- GUS 2018, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>, 10.10.2018.
- Ministerstwo Finansów, (2018), <https://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finanse-publiczne/budzet-panstwa/ustawy-budzetowe>, 12.10.2018.
- OECD (2012), *The Future of Families to 2030*, Paris: OECD, na dzień 30 marca 2013, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264168367-en>, 10.11.2018.
- Program PIS (2014), <http://pis.org.pl/dokumenty>, 20.10.2018.
- Rodzina 500 plus* (2016), <https://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/ministerstwo/art,9637,mamy-bardzo-dobry-bezpieczny-i-prospoleczny-budzet.html>, 8.10.2018.
- Szczepaniak J. (2011), *Dezynstytucjonalizacja rodziny w Polsce na tle Europy*, „Studia Ekonomiczne”, nr 95, Katowice.
- Szukalski, P. (2015), *Przestrzenne zróżnicowanie dzietności w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 4, , Łódź.
- Ulgi w PIT na przestrzeni lat* (2016), <https://www.pitax.pl/wiedza/warto-wiedziec/informacje-na-temat-ulgi-i-odliczen/ulgi-w-pit-na-przestrzeni-lat/>, 12.10.2018.

Changes in the fertility rate in Poland in the light of „the Family 500+” program in 2015–2017

Summery

The birth rate in Poland in the 21st century is one of the lowest in the EU. The share of expenses for the policy supporting the family in relation to the Gross Domestic Product places Poland on one of the last places in the EU. One of the basic aims of introducing the Program Family 500 Plus was to divert that negative demographic trend. The analysis of statistical data presented, as well as the calculations performed, showed that the above mentioned program succeeded in reversing the negative trend and resulted in increasing the birth rate. At the same time, however, it has become clear that the scale of growth of the birth rate still remains to low to be able to reach 2,1 which would guarantee replacement of generations.

Key words: the key words: family policy, demographics, birth rate, 500 plus

Nota o autorze

Jolanta Vogt-Hajder [jolavh@gmail.com] – magister, od 2000 roku jest absolwentką Politologii w zakresie specjalności marketing polityczny, na Wydziale Nauk Społecznych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 2012 roku ukończyła studia podyplomowe w zakresie Edukacja wczesnoszkolna i edukacja przedszkolna oraz studia podyplomowe w zakresie Zarządzania oświatą. Obecnie przygotowuje rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jerzego Babiaka.

